

*Людина -
Культура -
Духовність*

*Збірник
наукових праць*

В И П У С К - II

Київ - 1996

ДУХ БАТЬКІВСЬКОЇ ЛЮБОВІ В ДЗЕРКАЛІ ПАРЕМІЙ
(на матеріалі української та російської мов)

Філософи стверджують, що будь-яка діяльність людини залежить, перш за все, від її внутрішнього світу: уявлень, переконань, потреб, ціннісних орієнтацій - всього того, що зветься духовністю, традиційно протиставляється фізичній, тілесній сутності і є невід'ємною, необхідною, ґрунтовною частиною людської особистості, що відрізняє людину від тварин. ХХ століття з його нестримним прагненням "перевірити алгебру гармоній", тенденціями до аналітизму привнесло у гуманітарну науку чимало спроб виділити складові частини поняття "духовність", накреслити його структуру, заглибитись у кожний її компонент.

По-перше, духовність реалізується у стосунках суб'єкта з іншими особистостями. Стержнем міжлюдських відносин, вищим виявом людської духовності є любов у широкому розумінні цього слова - складна, багатогранна, різнобарвна, тому що мила людина "має для люблячого безумовне значення як єдине та незмінне, як ціль сама у собі" (1).

Існує досить багато класифікацій любові у залежності від її об'єкту та змісту. Достатньо згадати праці М.Бердяєва та К.С.Льюїса, В.Соловйова та Е.Фромма (див. 2). Майже всі вони поряд з Еросом, з любов'ю до людства в цілому та до себе самого і т.ін. становлять любов батьків до дітей, віддаючи їй чи не найперше місце в цих типологіях, бо вона, особливо материнська, є, так би мовити, першорядною, напівбіологічною. Вона нібито поєднує в собі енергію, що йде від духа та від тіла, і це робить її, здається, найсильнішою, найсамовідданішою.

По-друге, хоча гуманістичне ставлення до людини вимагає уваги перш за все до її індивідуальних особливостей, визнання унікальності кожного "Я", не слід, з нашої точки зору, відкидати чинники впливу на формування характеру людини та специфіку її самовираження оточуючого суспільного середовища, своєрідного "колективного розуму". Особливість будує себе, спираючись на цей розум чи відштовхуючись від нього, але діалог між ними триває постійно.

Невід'ємним компонентом духовної атмосфери є народна культура. Повернення до її витоків - це ознака нашого часу.

Дух народу вербалізується у фольклорі. Народні паремії - прислів'я та приказки - є найбільш концентрованою, стислою формою висловлювання народної думки. "Створені у віках, переходячи з покоління в покоління, прислів'я та приказки підтримували підвалини народного життя, закріплювали моральне та духовне обличчя народу. Це наче "духовний кодекс" народу, що регламентує життя кожної простої людини. Ці прислів'я висловлюють ті думки, до яких народ прийшов у процесі своєї суспільної практики" (3). Акумуляючи народний досвід, відбивавши національне світосприйняття, пареміологічний фонд набуває виключної цінності як найбільш показовий матеріал для моделювання національно-мовної картини світу, що притаманна тому чи іншому етносу.

Дві обставини, про які йшлося вище, зумовили вибір теми дослідження, що пропонується читачеві. Його мета - виявити погляди на стосунки між батьками та дітьми, на батьківські обов'язки та батьківську любов, що зафіксовані у прислів'ях та приказках українського та російського народів. Об'єднання українського та російського матеріалу в межах однієї статті, думається, не повинно викликати принципових заперечень, адже багатовікове сусідство призвело до наявності чималої кількості спільних, еквівалентних рис у світобаченні українців та росіян, що дозволяють говорити про "слов'янську душу". До того ж, неповторність кожної мови, кожної культури стає ще помітнішою на тлі будь-якої іншої.

Продовження свого роду є головним призначенням людини на землі. Тільки той має право вважати, що прожив життя не безцінно, хто виправдав свою появу на цьому світі, хто народив дитину, виростив та виховав її. Саме батьківські почуття роблять людину людиною. Про це говорить українське прислів'я:

Живемо не батьками - помremo не людьми.

А у росіяни відсутність дітей дорівнюється навіть смерті:

Дом с детьми - базар, без детей - могила.

Тому заслуговує на осудження та жінка, яка свідомо не має дітей:

Погана та мати, що не хоче дитя мати.

Діти - це втілення радості, щастя, сподівань:

укр.: Діти - найбільша радість у світі;
рос.: Малые детушки - что частые звездочки: и светят,
и радуют в темную ноченьку.

Поява дитини додає батькам клопоту, на цьому закінчується життя "задля себе", починається життя "заради дитини", бо найважливіше - це не народити дитину, а виростити, виховати її:

укр.: Не ті батьки, що на світ привели, а ті, що в люди вивели;

рос.: Мало родить, да велико вскормить.

Виховання - праця важка, постійна, кропітка. Про це свідчать майже тотожні за змістом та формою українське та російське прислів'я:

Без дітей горе, а з дітьми вдвоє.

Відповідальність за подальшу долю дитини лягає на батьків:

укр.: Умів дитя народити, умій і навчити;

Чого мати навчить, того дочка й знає;

рос.: Умел дитя родить - умей и научить.

Народ підкресляє, що діяти батьки повинні разом, погоджуючи виховні "заходи":

Коли батько каже "так", а мати "сяк", росте дитина, як будяк.

З народної точки зору, дитину значно легше виховувати у багатодітній сім'ї; родина, в якій росте лише одна дитина, вважається неповною:

укр.: Де одинець - хазяйству кінець, а де сім, то щастя всім;

рос.: Один сын - не сын, два сына - полсына, три сына - сын.

Проблеми виховання дітей розглядаються як такі важливі, що навряд чи можна буде коли-небудь поставити крапку у цьому питанні, завершити його вивчення. Виховання кожної людини - процес індивідуальний, суб'єктивний, а поради в пареміях подаються, в основному, загальні; тому в кожному випадку необхідно враховувати конкретні обставини: вік дитини, особливості її характеру, стосунки у родині і, виходячи з усього цього, вирішувати, доцільно чи недоцільно скористатися тією чи іншою порадою.

Дитина народжується чистою, відкритою для будь-якого впливу, тому неодмінно треба вирішити, чого її навчати:

укр.: Дитина - мов ророжня посудина: що в неї виллєш,
те я держить;

Дитя, як дзеркало: все відбиває;

рос.: Дитятко, что тесто: как замесил, так и выросло.

Народна мудрість наполягає на серйозному ставленні до сі-
мивної педагогіки, застерігає від спроб перекласти виховну
роботу на плечі інших родичів, навіть тих, хто любить дитину
не менше, ніж батьки:

укр.: Де багато баб, там дитя не в лад;

рос.: У семи нянек дитя без глаза.

Вчити та виховувати дитину треба змалку, інакше ніхто не
зможе наздогнати та повернути втрачений час:

укр.: Коли дитину не навчиш у пелюшках, не навчиш і в
подушках;

рос.: Учи дитя, пока попереk лавочки лежит, а как вдоль
ляжет, тогда поздно будет учить.

І українці, і росіяни порівнюють процес виховання дити-
ни з вирощуванням дерева, яке легко гнеться, доки молоде, але
стає твердим та негнучким, коли виросте:

укр.: Гни тоді, як ще дубчик, а не тоді, як уже кілок;

рос.: Гни дерево, пока гнется, учи дитятко, пока слушается.

Дійсно, чим старшими стають діти, тим більше проблем пов'я-
зано з ними, тим складніші ці проблеми:

укр.: Малі діти - мале лихо, а як побільшають, лихо погір-
шас;

Від малих дітей болить голова, а від великих - серце;

рос.: Малые дети тяжелы на коленях, а большие - на сердце;
Маленькие детки - маленькие бедки, а большие детки -
большие и бедки.

Окремо йдеться про те, що виховання - це справа приватна,
яку не треба робити показово, щоб не перевернути все у фарс,
не образити дитину:

Вчи жінку без дітей, а дітей - без людей.

Залишати після себе велику спадщину дітям необов'язково,
замість цього краще залишити розумну голову та вмілі руки:

Розумному сину не збирай - сам наживе, а дурному не
зоставляй - усе проживе.

Жодна дитина, мабуть, не виросла без пустощів. І тут паре-
мій підказує, що треба пустоти припиняти, не залишати їх

без покарання. Поблажливість не бажана тут:

Діти люби, а прутину держи.

Форми покарання можуть бути досить різними: від морального:

рос.: Детей наказывай стыдом, а не кнутом;

до фізичного:

укр.: Дитина без прута не вироста.

Фізичне покарання у прислів'ях не засуджується, бо раніше діти виростали в досить суворих умовах:

Отець по-батьківськи поб'є, по-батьківськи помилує.

Іноді навіть іронічно висміюється нестача у батьків твердості духу, щоб повною мірою покарати пустунів:

укр.: Махання за биття не вважається;

рос.: Грозила matka суну ножом, а на ноже-то блин.

Батькам не слід надмірно балувати, пестити свою дитину, тому що вона виростає беззахисною, не пристосованою до труднощів дорослого життя:

укр.: Ой мамо, мамо, не пести так сина, бо бідная на світі пещена дитина;

рос.: Засиженное яйцо - всегда болтун, заняченное дитя - всегда дурак.

Постійне попускання дитячих пустощів з часом може обернутися проти батьків:

укр.: Потурай малому, то як виростає - буде тебе на старості бити;

Дитині дай волю - сам будеш у неволі.

Добрі, теплі стосунки між батьками та дітьми, їхнє взаємне порозуміння є запорукою безбідної старості старшого покоління:

укр.: Навчай дитину з молодості, щоб спочить на старості;

рос.: Корми сына до поры: придет пора - сын тебя покормит
Напряталась matka от деток - напрячутся и детки от матки;

Детки хороши - отцу-матери венец, детки плохи - отцу-матери конец.

Говорячи про поради до виховання, ми показали, з чого складається батьківський обов'язок. А любов, яка вона?

Любов батьків - найвищий дар, який одержує кожна дитина у хвилину свого народження. Він неповторний, його нічим не

заміниш:

укр.: Тоді квіти красні, коли зацвітають, тоді діти красні,
коли батьків мають;

Матері ані купити, ані заслужити;

Нема такого краму, аби купив тата й маму;

рос.: Без матушки родной и цветы не цветно цветут;

Другой матери не будет;

На свете все найдешь, кроме отца и матери.

Материнська любов безмежна, мати любить своє дитя не за певні достоїнства, а за те, що воно є на світі:

рос.: Материнская ласка конца не знает.

Материны глаза слепы.

Мати – захист, підтримка, опора людини у будь-якій ситуації:

укр.: Мати годує дітей, як земля людей;

рос.: Мать приветная – ограда каменная;

Материнская молитва со дна моря внимаает;

Материнская забота в огне не горит и в воде не тонет.

Прислів'я наполягає на тому, що любов матері не раціональна, вона йде з глибин душі:

укр.: До людей по розум, до матері по серце.

Гнів материнський швидко проходить, він теж є своєрідним проявом глибокої любові, тому ніколи не спричинить зла дитині:

укр.: Материна лайка – байка, а битва – молитва;

Рідна мати брехуха, то мачуха справедлива, як скаже:

"І тобі дам", то вже дасть; а мати: "І щоб тобі, і бодай тебе", а сама: "Ох, коли б не сталося, господи, чогось дитині з моєї дурної речі";

рос.: Материнский гнев, что весенний снег: и много выпадет, да скоро растает.

Дослідники зауважували про пісенний ліризм образу матері у прислів'ях (4), порівняння її любові з сонцем, теплом:

укр.: Рідної матері слівце – як літнє сонце, бо хоча й єсть не раз на світі хмарненько, а все-таки від нього тепленько;

рос.: Сердце матери лучше солнца греет.

Єдність членів родини, їхня повага одне до одного – це запорука щасливого життя та продовження роду:

укр.: Хто батька-матір зневажає, той добра в житті не знає;

рос.: Какой от тебя почет отцу, такой от детей тебе, молодцу.

Таким чином, материнська любов за пареміями - це повна самовідданість в ім'я дитини, постійна готовність бути поруч, все зрозуміти та вибачити, навчити, допомогти.

Порівняємо: "Материнська любов, як я казав, - це безумовне ствердження життя дитини, її потреб. Але до цього слід додати ще одне уточнення. Ствердження життя дитини має дві сторони; одна з них - це піклування та відповідальність, цілком необхідні для збереження життя дитини, її розвитку. Інша сторона йде далі, ніж просте збереження. Це настанова, що прищеплює дитині любов до життя, яка дає їй змогу відчувати, що це прекрасно - жити, що це прекрасно - бути маленьким хлопчиком чи маленькою дівчинкою, що прекрасно, що вона існує на цій землі!"(5). Це Е.Фромі. Чи не повний збіг думок у відомого західноєвропейського філософа з народною мудрістю? Звичайно, тут є великі припущення та натяжки, перебільшення... Але чи не є це свідченням того, що народ - це видатний колективний філософ, що в пошуках "формули духовності" слід йти за досвідом насамперед до нього?

П Р И М І Т К И :

1. Соловьев В. Смысл любви // Соч. в 2-х т.т. - М.: 1990. Т.2. - С. 495.
2. Философия любви. - В 2-х т.т. - М., 1990.
3. Аникин В.П. Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор. - М.: 1957. - С. 11.
4. Пазяк М.М. Українські прислів'я та приказки: Проблеми пареміології та пареміографії. - К.: 1984. - С7 128.
5. Фромм З. Душа человека. - М.: 1992. - С. 135.